

(se *Smålands runinskrifter*, 1935–1961, s. 287). Det torde ligga närmare till hands att uppfatta namnet som *Øyniutr*. Båda namnlederna är väl kända element i mansnamn från vikingatiden.⁴

Också inskriftens två andra personnamn har uppenbarligen varit ytterst sällsynta. Den som lät resa stenen har hetat **sníolauk**, vilket icke kan vara något annat än kvinnonamnet *Sníolaug*, 'Snölög'. Namnet är eljest helt okänt i nordiska runinskrifter, men det är känt i isländska källor från medeltiden. Förleden ingår i ett mansnamn **snaybiarn**, 'Snöbjörn', på en runsten i Malsta kyrka (U 559);⁵ den förekommer också i ett flertal andra isländska namn, t. ex. *Snæfríðr*, *Snækollr* och *Snæulfr*.

Österfärnebostenen är rest till minne av Snölögs man **uilef** (ack.). Detta mansnamn, *Vilæifr*, är eljest icke belagt i de svenska runinskrifternas rika namnförråd. Belägg saknas också i Vitterhetsakademins personnamnsarkivs samlingar av Sveriges medeltida personnamn. Däremot är namnet känt från västnordiskt område, men har tydligen också där varit sällsynt; se E. H. Lind, *Norsk-Isländska dopnamn* (1905–1915) sp. 1080 (*Véleifr*). Namnet förekommer troligen också i en medeltida runinskrift i Selby kyrka: se *Norges innskrifter med de yngre runer* bd 5 (1960) s. 26.

Som ovan i annat sammanhang har framhållits är Gs 1 ristad av den skicklige, eljest okände runmästaren Önjut. Han torde ha varit verksam någon gång under tiohundralets senare hälft.

2. Österfärnebo kyrka

Pl. 1

Litteratur: B 1092. I. 1045. Ransakningarna 1669 och 1684 (F 1 9:5, KB; tryckt i Ransakningar efter antikviteter vol. 1, 1960, s. 173 och 183); Ulf Christofersson, Gästerikelandz Antikviteter (F 1 7 b, KB) nr 9; J. Peringskiöld, Monumenta 5 (Fh 5, KB); E. Alrot, De Gestricia, Pars prior (diss. O. Celsius, 1720) kap. III, § VII s. 37 f.; O. Celsius, Svenska runstenar (Fm 60) 2, s. 47; Förteckning av Gestrikelands Runesténar (Coll. Nordin. N 73 UUB); N. J. Ekdahl, Samlingar A 14 Db (ATA), Berättelse till Vitterhetsakademien om de Wettenskapliga Forskningsresor, som blifvit företagne åren 1827–1830 i Norrland, uppsatt och afgifven 1833 (ATA, Norrländska saml. II H); C. Sæve, Brev till P. A. Sæve den 25/9 1851 (G 267, UUB); L. E. Åhrman, Beskrifning öfver Provinsen Gestrikland (1861) s. 143; C. F. Wiberg, Berättelse öfver Antikvariska Forskningar i Gestrikland år 1864 (ATA), s. 21 (tryckt i utdrag under rubriken »Antikvariska undersökningar» i Meddelande af Gestriklands Fornminnesförening 1889–1890); K. Hj. Kempff, Bild- och runstenen i Ockelbo (1887), s. I, VII (not), XVII; S. Bugge, Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse (1881–1889), s. 506; E. Ihrfors, Gestricia sacra (ATA), s. 30; E. Salvén, Bonaden från Skog (1923), s. 144; Sverige (utg. av O. Sjögren) bd 6 (1924), s. 201; H. Schück, Två Sigurdsristningar (i: Fornvännen 1932), s. 257 f.; V. Lindholm, Öster-Fernebo sockens krönika (1932), s. (60), 77 f.; K. Hedlund, Gestrikländska bildstenar (i: Gefle Dagblad den 15/12 1932), Österfärnebo sockens fasta fornlämningar (i: Gefle Dagblad den 24/8 1933); E. Bellander, Gästriklands järnåldersbebyggelse 1 (Från Gästrikland 1938), s. 37, 38, del II (Från Gästrikland 1944) s. 48; S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering 1945 (ATA), Skrivelser till riksantikvarieämbetet den 23/9 och 1/10 1976 (ATA); P. Gjørder, Norske pryddører (1952); E. Ploss, Siegfried-Sigurd, der Drachenkämpfer (1966), s. 101; M. Blindheim, Fra hedensk sagnfigur til kristent forbilde (i: Den iconographiske post Nr. 3, 1973), s. 9, 18; E. Bergendahl Hohler, Sigurd og Valkyrien på Hindarfjell (i: Den iconographiske post Nr 3., 1973), s. 29 f.; Gefle Dagblad den 13/10 1976; Skrivelse från riksantikvarieämbetet till kyrkorådet i Österfärnebo den 31/1 1977 (ATA); Sandvikens Tidning den 9/9, 23/9 och 25/10 1977; A. Östnäs, Den återfunna runstenen i Österfärnebo (i: Från Gästrikland 1979), s. 73 f.

Äldre avbildningar: Ulf Christofersson, teckning 1690 i a. a. (återgiven av Schück i a. a. s. 264, av Ploss i a. a., Tafel 15 nr 18 och av E. Bergendahl Hohler a. a. s. 31); Hadorph och Christofersson, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 1092), återgivet i Bellander a. a. s. 37; Celsius, teckning av inskriften år 1726; Ekdahl, teckning (ATA); Gefle Dagblad, foto den 13/10 1976; Sandvikens Tidning den 23/9 och 25/10 1977.

⁴ Mansnamn på *-niutr* är endast kända från nuvarande svenskt område: *Arnniutr*, *Asniutr*(?), *Botniut*, *Guðniutr*, *Gæirniutr*, *Porniutr*, *Sighniutr*, *Vigniutr*, *Viniutr*. Om namn med denna efterled se E. Wessén, *Nordiska namnstudier* (1927), s. 108 och S. B. F. Jansson, *Mellby kyrkas runsten* (i: *Svenska studier från runtid till nutid*, 1973), s. 14 med not 18.

⁵ U 559 Malsta kyrka har det hittills enda runbelägget på mansnamnet »Snöbjörn». Det andra exemplet, som i *Upplands runinskrifter* del 2 (1943–46) s. 438 anförs på detta mansnamn, skall utgå; belägget härrör nämligen från tidigare, oriktiga läsningar: **sniborn** i st. f. **saibiorn**, *Sæbiorn*. Se a. a. del 3 (1949–51), s. 299 (U 750).

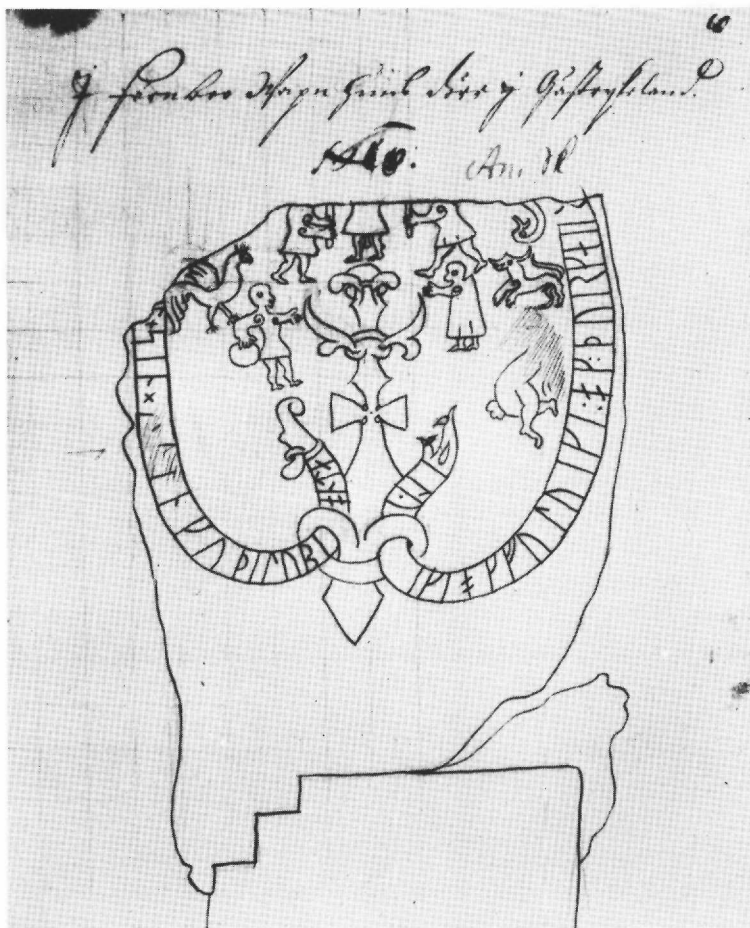

Fig. 6. Gs2. Österfärnebo kyrka. Efter teckning 1690 av Ulf Christofersson.

Den ur flera synpunkter intressanta runstenen Gs2 har under lång tid varit spårlöst försvunnen. Hösten 1976 och 1977 lyckades emellertid en hembygdsforskare på orten att spåra upp flera delar av den sönderslagna runstenen (se vidare nedan s. 31 f.). Dessa återfunna delar har nu (1978) fått sin plats i vapenhuset, vid norra väggen. Där har också en avbildning i trä, förfärdigad av upphittaren, placerats. Se fig. 10 och pl. 1.

Den så vitt jag vet äldsta uppgiften om Gs2 finns i en »Ransakning», insänd av kyrkoherden Ol. Nic. Dalenius och daterad »Fernebo Sochn dhen 26 Aprilis A:o 1669». De första raderna lyder: »Jagh vnderteknadher bekänner, att Jagh effter ransakatt hafwer och inga gamla monumenter här I ÖsterFernebo Sochn funnitt; vthan allenast: 1:o Een Häll liggandes vnder Wapnhuussdören dher på några runeska bookstäfwer synes.» – I den av befallningsmannen Samuel Forsell den 10/11 1684 insända rannsakingen lämnas följande upplysning om Gs2: »Vthi jngången under Kyrckiodöören för wapnhuuset är en Ruhne Steen, hwilkens skrifwelse ej kan aftagas, medan Steenen sträcker sig under muhren, och är elliest sprucken eller söndriger.»

Ulf Christoferssons teckning från år 1690 har påskriften »J Färnboo Wapn huus dör j Gästrijke-land». Se fig. 6. Denna platsuppgift återges på det av Hadorph och Christofersson signerade träsnittet i Peringskiölds *Monumenta*: »J Färnboo Wapn huus dör» (B 1092: »I Vapnhaus dörren»). – Alrot (1720) upptager en sten i Österfärnebo »kyrkas tröskel» bland de gästriska runstenar, som han har besiktigt: »in limine ejusdem templi.»

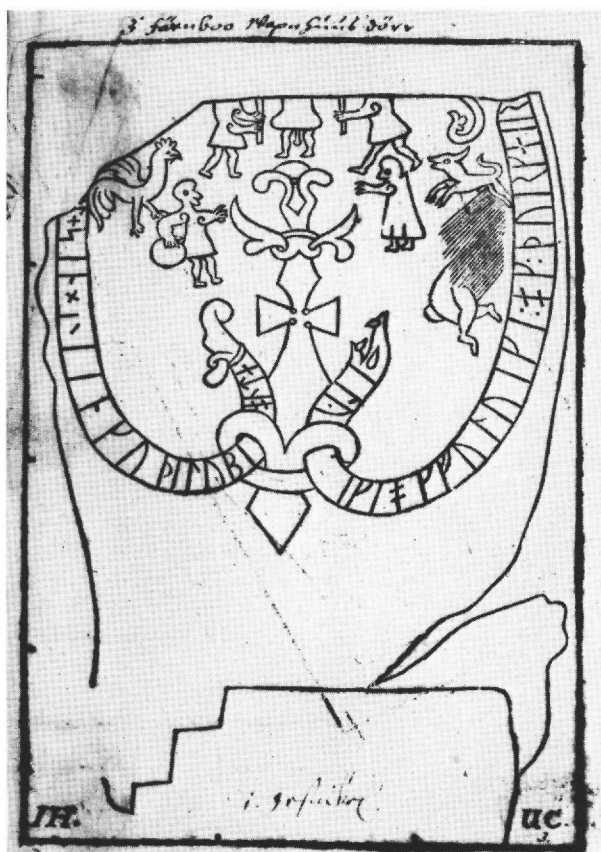

Fig. 7. Gs 2. Österfärnebo kyrka. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1092).

När O. Celsius den 28 juli 1726 undersökte och ritade av runorna på de synliga delarna av runstenen, antecknade han om stenens placering: »Fernbo Kyrkia i Gestrikland under dörrpelaren när man ingår i Waknhuset. Något täckt af pelaren, och temlig förnött af trampande.» Fig. 8. — Då N. J. Ekdahl besökte platsen, ritade han av ornamentiken på stenens nedersta, utskjutande del. Runorna markerade han endast med ett antal streck (se fig. 9).

Efter N. J. Ekdahls besök försvann stenen spårlöst. När Carl Säve den 16/9 1851 kom till Österfärnebo kyrka under sin norrländska forskningsresa, antecknar han, att de två runstenarna (Gs 1 och 2) »söktes förgäves» och att de »voro förstörda». (Se ovan Inledning s. 18.) L. E. Åhrman nämner Gs 2 i sin *Beskrifning öfver Provinsen Gestrikland* (1861), men han har säkerligen ej själv sett runstenen; han bygger utan tvivel på uppgifterna från 1600-talet (*Bautil* 1092), när han skriver: »I vapenhusdörren är en runsten insatt, till en del oläslig.» Den gamla kyrkan var ju sedan länge nedriven, när Åhrman beskrev platsen. — C. F. Wiberg sökte stenen förgäves 1864; han omtalar i sin reseberättelse, att han och hans medhjälpare, ritläraren vid Gävle elementarläroverk N. L. Söderholm, trots »eftersökande å kyrkogården, i kyrkan och grannskapet deromring» icke kunde »anträffa ringaste spår efter» Gs 2, »som dock skall varit 'i Vapenhusdörren'». Wiberg förmodar, att runstenen »vid kyrkans ombyggnad i början af detta årh. försvunnit . . . Kyrkan, den nya nemligen, blef färdig 1822, hvarefter den äldre, belägen midt emot på andra sidan landsvägen och omgiven av en kyrkogård, som ännu bibehålles inhägnad, blef nedriven.» — K. Hj. Kempff nämner a. a. (1887, s. 7, noten) »en bild- och runsten i Fernebo socken i Gestrikland (L. 1045. B. 1092.), tyvärr sönderslagen, knappt hälften kvar». —

E. Ihrfors: »Alius hic olim exstitit lapis runicus, nunc autem totaliter perditus & fragmina in muro

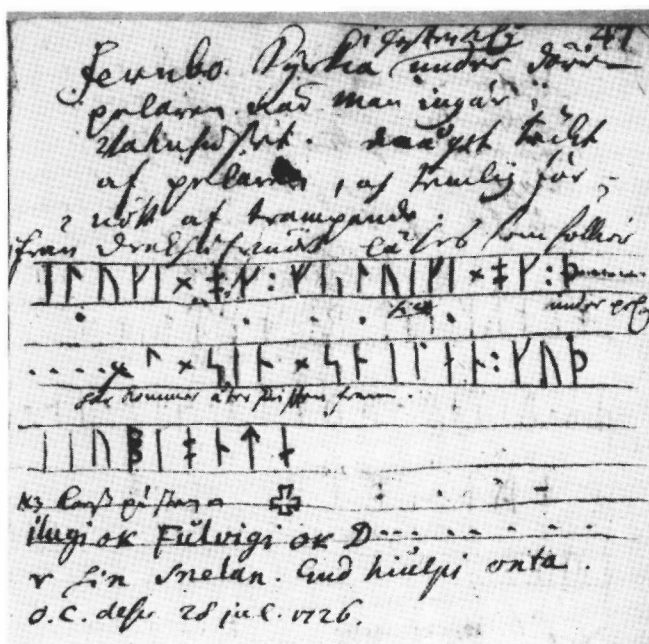

Fig. 8. Gs 2. Österfärnebo kyrka. Efter uppteckning av O. Celsius (Fm 60: 2).

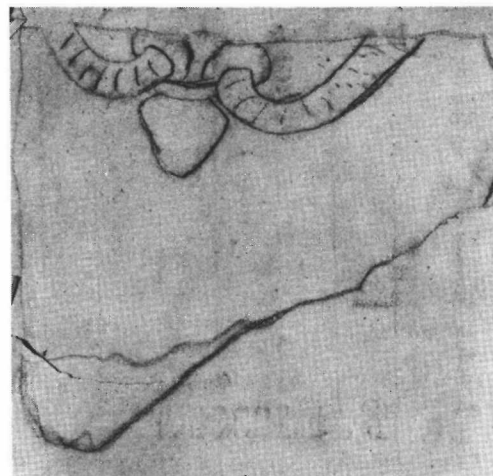

Fig. 9. Gs 2. Österfärnebo kyrka. Efter teckning av N. J. Ekdahl.

cœmiterii imposita esse dicunt. Quod monumentum, iam seculo decimo septimo defectum hasce ferebat notas: Iluki ak Fuluki : ok : þurkair ... sin x ... Kup hilubi ont.» – *Sverige* (utg. av O. Sjögren 1924): »På kyrkogården och i vapenhusdörren hafva åtminstone förr funnits runstenar.»

H. Schück understryker (a. a. s. 258) det stora värdet av Ulf Christoferssons avbildning, eftersom »Färnebo runsten förstördes vid kyrkans ombyggnad och ej längre finns kvar.» V. Lindholm beklagar i sin sockenkrönika (1932) att »inskriftionen på den gamla sten, som var inmurad i den gamla kyrkan» ej kan »tydas, ty endast en bit av stenen har blivit avritad».

I *Gästriklands järnåldersbebyggelse* 1 (1939) uppger E. Bellander, att runstenen, »som förr fanns i vapenhusdörren, nu är inmurad i tornet». Varifrån Bellander har fått uppgiften, att Gs2 skulle ha blivit inmurad i kyrktornet, är obekant. Sannolikt bygger han sin uppfattning på en lös förmodan; i alla händelser är den felaktig. Uppgiften upprepas emellertid i *Från Gästrikland* 1944 (1945) s. 38, där det konstateras, att det »i tornet finns ytterligare minst en [runsten]».

E. Ploss uppger (a. a. s. 101), att både Österfärnebostenen och Årsundastenen är försvunna: »Der Stein von Ockelbo ist die einzige erhaltene Sigurdristning des Gästriklands, das Fragment des Steines von Farnebo und den Stein von Årsunda kennen wir nur durch Zeichnungen des späten 17. Jahrhunderts.» Också M. Blindheim och E. Bergendahl Hohler tror, att Gs2 och Gs9 »er försvunnet»; de båda ristningarna »er bare kjent gjennom skisser fra 1690»; se *Den iconographiske Post* 1973, nr 3, s. 9, 18 och 29.

Vid runinskriftsinventeringen år 1945 sökte jag runstenen Gs2 förgäves. I min rapport framhölls bl. a. följande: »När Österfärnebo 1200-talskyrka hade rivits, tog man sten från den rivna kyrkan och byggde ett sockenmagasin, som stod färdigt år 1830. Detta ligger vid kyrkogårdens sydöstra hörn. Det är möjligt, att också den skadade, nu försvunna runstenen fick följa med till magasinsbygget; stenen, eller delar av den, kan ligga i magasinsbyggnaden eller i dess närhet.»

Vid mitt besök vid Österfärnebo kyrka i september 1976 meddelades mig av en ortsbo, hembygds-

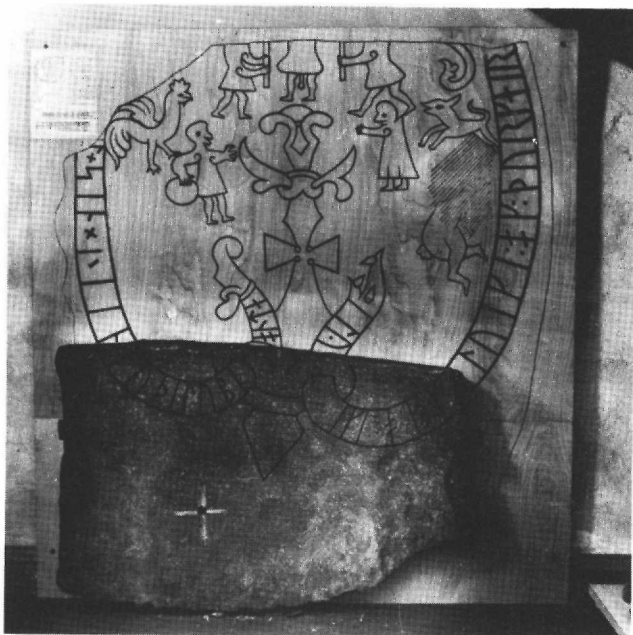

Fig. 10. Gs 2. Österfärnebo kyrka. Med uppteckning (efter Bautil) på träskiva av A. Östnäs, Österfärnebo.

forskaren Arne Östnäs, att han våren 1974 hade sett ett par stenhällar liggande strax utanför sydöstra kyrkogårdsmuren, alltså i närheten av magasinet. Stenarna flyttades senare in på kyrkogården. När Östnäs våren 1976 granskade stenarna närmare, upptäckte han på en av dem svaga spår av en runslinga. Östnäs iakttagelse visade sig vara riktig. Sedan jag meddelat upphittaren, att han hade funnit den nedre delen av den sedan länge försvunna runsten, som hade legat i medeltidskyrkans vapenhusdörr, fortsatte Östnäs sitt letande. Redan några dagar efter mitt besök fann han (26/9 och 27/9 1976) ytterligare tre stycken av runstenen. På ett av dessa mindre fragment står tre runor 43–45 **ont**), på de andra finns enbart ornamentsdetaljer, nämligen ett stycke av högra korsarmen, den översta vänstra delen av drakens huvud och en del av ornamentet upptill till höger på korset. Dessa stycken av runstenen påträffades emellertid icke på den plats, där det stora stycket hade upptäckts. De låg nämligen ej vid det ovan nämnda sockenmagasinet utan invid och under den västra bogårdsmuren. (Östnäs har också funnit några oristade smärre stycken, som utan tvivel tillhör runstenen. Två av dessa delar är sönderslagna, den ena i tre delar, den andra i två. Dessa oristade stycken förvaras nu på Gamla Prästgården i Österfärnebo.) En utförlig skildring av fyndomständigheterna lämnas i *Gefle Dagblad* den 13/10 1976. Hösten 1977 (den 16/9 och 26/9) lyckades Östnäs – sedan en del av västra bogårdsmuren hade plockats ned – få tag i två fragment till av samma runsten. Dessa två fragment, som har tillhört stenens nedre mittparti, visade sig ha passning sinsemellan och med andra av de återfunna styckena. I *Sandvikens Tidning* (23 och 25 sept. 1977) finns en beskrivning av omständigheterna kring fyndet. Se också Östnäs uppsats i *Från Gästrikland 1979*. – Som ovan nämndes har de återfunna delarna av runstenen nu flyttats in i vapenhuset och placerats vid den norra väggen. Se Pl. 1.

Röd gävlesandsten. Ursprungligen har runstenen tydligen haft en betydande storlek; höjden torde ha varit drygt 2,5 m. Det stora, nu vid norra väggen uppställda runstensstycket utgör stenens nedersta del. Detta fotstycke av stenen är 79 cm högt och 120 cm brett; tjockleken är nedtill 17 cm, upptill 10–13 cm. (Till vänster, vid runslingan är versalen A inhuggen, följd av ett påbörjat F. Nedtill på rotändan finns ett kraftigt inhugget kors med en djup punkt i centrum, tydligen ett avvägningsmärke.) Av de övriga återfunna sju ristade delarna har fem sinsemellan passning. Detta parti av stenen är nu hopsatt;

det mäter 75×44×12,5 cm. På de två lösa fragmenten är, i motsats till alla de andra återfunna delarna, ristningsytorna *ej* nötta. Detta beror på att dessa fragment har tillhört det parti av runstenen, som har legat dolt under muren och därför icke utsatts för tramp. Eljest är ristningsytan blanksliten. Ristningslinjerna framträder där numera endast som skuggningar i den röda ytan. Trots detta kan läsningen av de bevarade runorna betecknas som säker. Runornas höjd är 9,5–11,5 cm.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter Ulf Christoferssons teckning 1690 och efter Celsius' läsning 1726):

[ily]iki : ok : f[uluiki × ok : purkair... - × sin × snilan]: kup ilubi ont[a]

5 10 15 20 25 30 35 40 45

Illugi ok Fullugi ok Þorgæirr... sinn sniallan. Guð hialpi anda.

»Illuge och Fulluge och Torger (läto resa stenen efter?) ... sin duglige (fader?). Gud hjälpe anden.»

Till läsningen: Runinskriften har börjat nedtill till höger, vid drakhuvudet, och fortsatt längs stenens kanter för att avslutas vid stjärten. Denna är uppsvängd till vänster om korset och drakens huvud. Runslingan sammanhålls nedtill av ett kraftigt koppel. Mellan drakhuvud och stjärt har nedre hälften av korset sin plats. Korsstammen växer upptill ut till ett stort och vackert, grenat ornament, omgivet av figurer. — **o**-runorna har haft dubbelsidiga, snett upp åt höger ristade bistavar; **n**-runorna har ensidiga bistavar, medan däremot **a**-runorna tydligen haft dubbelsidiga. Som skiljetecken använder ristaren dels kryss, dels kolon. Av runan 25 återstod endast översta delen, när Ulf Christofersson och Celsius undersökte inskriften. Man ser på deras teckningar toppen av en huvudstav med en snett ned åt höger gående bistav. Runan ser alltså på avbildningarna snarast ut som en skadad **l**-runa. 43 **o** är fortfarande nästan helt bevarad fastän hårt sliten; 44 **n** har förlorat toppen. Av runan 45 **t** återstår numera endast nedre hälften.

Hadorph och Christofersson: **ilyiki ok fuluiki : ok : purkair... - × sin × - - n kup ilubi onta.** — Celsius : **iluki × ok : fuluiki × ok : p... - × sin × snilan : kup - - ubi onta.** Ovanför sin avritning av runorna har Celsius antecknat: »Från drakhufwudet läses som föllier.» Se fig. 8. Omedelbart efter 18 **p**, som utgör första runan i namnet **purkair**, var tydligen de närmast följande runorna dolda, när Celsius undersökte inskriften. Han påpekar nämligen, att fortsättningen befinner sig »under pelaren». Hans läsning fortsätter igen med runan 25, som har stått i stenens vänstra kant. Nedanför denna runa har han antecknat: »här kommer åter skriften fram.» Se fig. 8. Det kan anmärkas, att detta parti av runstenen icke låg dolt under dörrpelaren, när Hadorph och Christofersson besökte platsen 36 år före Celsius. Ingången till den gamla kyrkan måste sålunda under mellantiden ha blivit något ändrad.

Runstenen är alltså mycket svårt skadad. Endast det nedersta stycket och några fragment av det en gång ståtliga monumentet har bevarats till vår tid. På 1700-talet var runstenen antagligen ännu helt i behåll, men stora partier av ristningen låg då dolda »under dörrpelaren i Wapnhuset». De var oåtkomliga, då ristningen avbildades. Därigenom är viktiga delar av den intressanta figurframställningen samt omkring en tredjedel av runinskriften helt okända för oss. När medeltidskyrkan revs ned, slogs stenen sönder i många delar; av dessa har nu sju ristade stycken visserligen återfunnits, men man vågar tyvärr ej räkna med, att så många fragment skall komma i dagen, att ristningen skall kunna rekonstrueras i sin helhet. (Att stenen icke har brustit på grund av murtrycket utan verkligen slogs sönder framgår av att ett av fragmenten visar tydliga spår av slag med slägga.)

Vad nu först runinskriften beträffar, har vi ingen kännedom om, hur »resarformeln» har lytt, ej heller vet vi, vad den man har hetat till vilkens minne den ståtliga runstenen en gång restes. Vi vet ej ens i vilket förhållande den döde har stått till de tre män, som sörjde för minnesvården. Endast adjektivet **snilan**, som har ingått i eftermälet, är oss genom Celsius bekant. Denna runföljd återger givetvis ordet

sniallan, sg. ack. m. av adjektivet *sniallr* 'rask', 'duktig', 'duglig'. Adjektivets form visar, att runstenen är rest efter en *man*.

Ordet *sniallr* förekommer flera gånger på svenska runstenar i eftermälet efter den döde; hittills är det belagt i följande inskrifter: Sö 11 (**sun · sin · snialan**), Sö 144 (**fapur : sin · snialan**), Sö 145 (**fapur : snialan**), Sö 147 (**fapur : san : snialan**), Sö 166 (**fapur : snialan**), Sö 320 (**brupur : sin : ... trik : snialan**, *broður sinn . . . dræng sniallan*, Sö 344 (**fnpur × sin - - -alan**). I andra former (pl. nom. och ack. m.) förekommer *sniallr* på Sö 155 (**snialir : trikiar**, *sniallir drængiar*), Sö 88 [och 70] (**snalir : sunir**), Sö 163 (**sunir : sina : sniala : trakia**, *syni sina, snialla drængia*); i komp. sg. m. Sö 140 (**sun snialira**, *sun sniallara*); i superlativ pl. m. på Aspastenen, funnen 1937 (**snialastir**).¹ U 960 (**sun × snialan**), U 1163 (**faur × sii × snelan**).

Det berömmade adjektivet *sniallr* är således vanligt på sörmäländska runstenar. Däremot är det överraskande sällsynt i det stora uppländska inskriftsmaterialet; ordet förekommer ju där, säkert belagt, endast två gånger. Det kan anmärkas, att det ena uppländska belägget förekommer på Drävlestenen (U 1163), som också visar andra överensstämmelser med Gs 2. Se nedan s. 38.

Av de ovan anförda beläggen framgår, att *sniallr* har använts om fäder, bröder, söner eller äkta män. Ordet ger alltså ingen ledning, när det gäller släktskapsförhållandet mellan den döde och de tre männen, som reste stenen. Det förefaller dock troligt, att det är sönerna, som har hyllat minnet av fadern.

De tre »resarnas» namn känner vi tack vare Ulf Christoferssons teckning 1690: **ilyiki**, **fuluiki** och **purkair**. De tre namnen erbjuder knappast några tolkningssvårigheter, även om de två förstnämnda har ristats på ett ovanligt sätt.

Det första namnet, som av Celsius lästes **iluki**, *Ill(h)ugi*, är förutom på Gs 2, belagt på många uppländska runstenar från tiohundratalet: U 41, 48, 193, 255, 269, 273, 305, 629, och på en år 1966 upptäckt runsten i Sollentuna kyrka (*Fv* 1968, s. 280). Dessutom förekommer namnet på en sörmäländsk sten (Sö 3), på en östgötsk (Ög 152) samt på en småländsk (Sm 157). Namnet har sålunda varit vanligt i Sverige under vikingatiden. Däremot har det tydligen kommit ur bruk i vårt land under medeltiden; belägg saknas nämligen fullständigt i svenska källor från denna period. I Danmark har namnet varit ovanligt; inga exempel finns i danska runinskrifter. Detsamma gäller Norge. I isländska källor finner man däremot namnet *Ill(h)ugi* många gånger: »Mycket brukligt på Island allt ifrån 900-t.»; också som binamn förekommer det ofta där. »Säkerligen är också binamnsfunktionen den ursprungligare, ur vilken sedan dopnamnet uppkommit. Den ofta använda skrivningen *Ill-hugi* visar namnets sammansättning ock betydelse (jfr uttr. *illr hugi* vrede, fiendskap)»; se E. H. Lind, *Norsk-isländska dopnamn* (1905–1915) sp. 622 och supplementet (1931) sp. 494–496.

Inskriftens andra namn har av såväl Hadorph och Kristofersson som av Celsius lästs **fuluiki**. Celsius återger det som »Fulvigi» (se fig. 8). Något sådant namn är emellertid icke känt. Om man vågar antaga, att läsningen **ilyiki** är riktig, skulle de båda första namnens slutled av ristaren ha återgetts på praktiskt taget samma sätt: **ilyiki** och **fuluiki**. Trots att detta är fallet, talar allt för att efterleden i de båda mansnamnen skall uppfattas som *-hugi*, icke som *-vigi*.

I likhet med *Ill(h)ugi* har *Full(h)ugi* varit ett vanligt mansnamn i Uppland under vikingatiden; namnet är där säkert belagt i följande runinskrifter: U 41, 85, 145, 237, 273, 276, 295, 304,² 305, 597, 629, 1093. Namnet är också känt i det sörmäländska och östgötska runmaterialet, men där finns endast två säkra belägg, nämligen Sö 228 och Ög 211. *Fullugi* har, liksom *Illugi*, tydligen kommit ur bruk under medeltiden; i Vitterhetsakademiens samlingar av Sveriges medeltida personnamn finns endast ett säkert belägg (från Uppland år 1312). Se *Sveriges medeltida personnamn*, bd 2 (1980), art. *Fullughi*. Danmark, Norge och Island kan överhuvudtaget icke uppvisa något exempel på namnet. *Fullugi* och *Illugi* är

¹ Om den intressanta inskriften på Aspastenen se S. B. F. Jansson, *Runinskrifter i Sverige* (1977), s. 105f.

² U 304 Bensta, Skånela sn, som länge hade varit försvunnen, återfanns år 1953; se S. B. F. Jansson (i: *Fv* 1953, s. 276f.).

namn av samma bildningstyp. Också *Full(h)ugi* är ursprungligen ett binamn; jämför isl. *fullhugi* m. 'man med mod i bröstet', 'oförfärad man' och *fullhugaðr* adj. 'helt oförfärad'. Såväl substantivet som adjektivet är fullt levande i isländskan och färöiskan.

Att på Österfärnebostenen finna namnen *Illugi* och *Fullugi* vid sidan av varandra är av visst intresse. Inskriften ger oss ett exempel på att man »inom samma familj använt namn av samma bildningstyp, i detta fall ursprungligen binamn» (E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, 1927, s. 13). De båda mansnamnen förekommer tillsammans också på en uppländsk runsten (U 629), där inskriften börjar: »Illuge och Fulluge de läto resa denna sten efter sin fader» ... En ristning i en berghäll vid Kumla, Skå sn (U 41) lät en man Fulluge (tillsammans med sin broder) rista efter Illuge, sin fader. Runstenen U 273 har rests av Illuge och av hans farbroder Fulluge efter Illuges fader; U 305 är ristad till minne av en man med namnet Fulluge. En av dem som låter rista minnesmärket heter Illuge.

Det kan knappast råda något tvivel om att de tre män, som nämns på Österfärnebo-stenen har varit bröder. Namnet på den tredje av dem, *Þorgæirr*, är hittills säkert belagt i ett 15-tal svenska runinskrifter och har således varit ett ganska vanligt mansnamn under vikingatiden. I Sverige är det även under medeltiden ofta förekommande och detsamma gäller för Norge och Island.

Namnet på den, som stenen har rests efter, är, som ovan har framhållits, förlorat; det har nämligen stått på det övre, dolda partiet av ristningen. Den döde bör ha varit Illuges, Fulluges och Torgers fader eller möjligen broder.

Den ornamentala utsmyckningen och figurerna på Österfärnebostenen har i hög grad tilldragit sig forskningen uppmärksamhet. Redan Sophus Bugge sammanställer Gs 2 med ristningen på Ockelbo-stenen (Gs 19) och på Årsundastenen (Gs 9). I *Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse* (1881–1889) skriver han: »Paa Fernbo-Stenen ... er afbildet et stiliseret Træ, der nedentil gaar over i et Kors. Hvis man paa Ockelbo-Stenen ser Verdenstræet, maa man altsaa paa Fernbo-Stenen se en Forening af det hedenske Verdenstræ med de Kristnes Kors. Til-venstre for Træet paa Fernbo-Stenen staar vendt mod dette en Mand, der i den ene Haand holder en Ring. Til venstre for ham, men lidt høiere oppe er afbildet en Hane. Denne støtter den Mening, at den tilsvarende Fugl paa Ockelbo-Stenen er en Hane. Til høire for Træet paa Fernbo-Stenen sees vendt mod Træet med udstrakte Arme en Person i fodsid Klædning; til høire for ham er en Hund. Under denne sees Bagdelen og de to Bagben af et Dyr, hvis øvrige Legeme er udslettet. Over Træet er afbildet tre staaende Personer, der oventil nu sees ufuldstændig, fordi Stenen her er afbrudt. Den midterste synes at have et Sværd ved Siden. De to andre Personer, der er vendte imod ham, holde i Haanden noget, som nedentil ender i en ret Stav. Paa Aarsunda-Stenen i Gestrikland er, ligesom paa Fernbo-Stenen, afbildet et Kors, der oventil gaar over i et stiliseret Træ.» Se a. a. s. 506. Jfr nedan Gs 9, s. 86.

Figurframställningen på den tack vare Ulf Christofferssons teckning kända delen av Gs 2 har också av Henrik Schück satts in i ett större sammanhang. I en uppsats med titeln »Två Sigurdsristningar» (Fv 1932, s. 257 f.) konstaterar han, att till de hittills kända svenska ristningar, som återger scener ur Sigurd Favnesbanes saga, »kunna nu läggas ytterligare två stenar, båda i Gästrikland, den ena i Årsunda, den andra i Färnebo».³ Schück har tydligen råkat förbise, att redan Bugge sammanställde Gs 2 Österfärnebo och Gs 9 Årsunda med ristningen på Ockelbostenen (Gs 19). I sitt ovan citerade arbete påpekade ju Bugge bl. a., att Gs 2 och Gs 9 »har Billeder, som aabenbart er beslægtede med Ockelbo-Stenens».⁴

³ Schück hade tidigare behandlat fem svenska Sigurdsristningar: Sö 101 Ramsundsberget, Sö 327 Gökstenen, U 1163 Drävfestenen, U 1175 Ramsjöstenen och Gs 19 Ockelbostenen. Se litteraturhänvisningarna i E. Wessén och S. B. F. Jansson, *Upplands runinskrifter* bd 4 (1953–1958), s. 622 (under U 1163) och s. 659 (under U 1175). Det är emellertid först i den ovan nämnda uppsatsen i *Fornvännen* 1932 som han till de fem tidigare uppmärksammade svenska Sigurdsristningarna också fogar runstenarna Gs 2 Österfärnebo och Gs 9 Årsunda.

⁴ Det kan tillfogas, att redan K. Hj. Kempff i sitt arbete om Ockelbostenen (1887) framhåller, att dvärgen Andvare, »ringhållaren», också »möter å en bild-och runsten i Fernebo socken i Gestrikland»; se a. a. s. 7, noten.

Kännedomen om dessa två (enligt Schück) av forskningen förbisedda Sigurdsristningar (Gs 2 och Gs 9) måste »baseras på Ulf Christopherssons ritningar», eftersom »Färnebo runsten förstördes vid kyrkans ombyggnad . . . och även Årsunda-stenen är mycket skadad». Schück fortsätter (a. a. s. 258): »Den minst intressanta av de båda stenarna är den i Årsunda, som tydligen är en variant till Dräflestenen och förmodligen huggen av samma mästare – Lifsten eller Baller? Först genom en jämförelse med Drävlestenen [U 1163] blir det uppenbart, att vi överst hava Sigurd, som sticker sitt svärd i draken, ty utan denna hjälpreda kan figuren lika väl tydas såsom ett ornament. Däremot är den andra figuren tydligare än på Drävlestenen och visar oss en springande man, som i sin hand håller en ring. Samma figur, som även förekommer på Drävle- och Ockelbostenarna, har tolkats olika, antingen som den i Reginsmål omtalade dvärgen Andvare, vars dyrbaraste skatt var ringen Andvaranautr, eller som budbäraren Vinge: 'Kung Atle bjöd Gunnar och Hogne hem till sig och sände Vinge eller Knefrod till dem. Gudrun visste hans svek och sände dem bud med runor, att de icke skulle komma, och till tecken sände hon ringen, som Andvare ägt och knöt däri ett varghår.' Syftar figuren på Andvare, har den förra blott i Norden kända delen av Sigurdsagan föresvävat ristaren; avser figuren Vinge, visar detta, att sagans senare del, giukungarnas undergång, varit bekant också i Sverige. En jämförelse med Ockelbostenen, där flera till denna senare del hörande figurer *möjligen* avbildas, talar till förmån för det senare alternativet. Men att nå till någon visshet torde tills vidare vara omöjligt.»

Därefter övergår Schück till att behandla Färnebostenens (av Ulf Kristofersson avritade) figurer, bestående av fem människor och tre djur: en tupp, en hundliknande figur och bakre hälften av ett större djur, som åtminstone på teckningen gör ett påfallande konstigt intryck. Se fig. 6. Schück konstaterar, att Färnebostenen är rikare utsmyckad än Årsundastenen och lämnar sedan följande redogörelse för hur han uppfattar figurframställningen: »Till vänster å Färnebostenen synes en fågel, som närmast ser ut som en tupp. Samma fågel återfinnes på Ockelbostenen, ehuru där i en mera ornamentiv behandling. Här kommer man givetvis att tänka på de båda fåglar, som på Ramsundsberget sitta i trädets topp och varna Sigurd för Regins förräderi. Samma fågel i trätoppen – ehuru blott en – förekommer ock på Ockelbostenen, men därjämte den nyss omtalade fågeln till vänster å bilden, på Färnebostenen blott den senare. Men härmed kan man jämföra Gökstenen, som icke har något träd och blott en enda tupp-liknande fågel.⁵ Det torde därför vara säkert, att fågeln å Färnebostenen återgår till de i Sigurdsagan bekanta fåglarna. Till höger synes en halvt utplånad figur, som också, och bättre bevarad, återfinnes på Ockelbostenen och utan tvivel, ehuru på bägge ställena alldeles ornamentivt behandlad, återgår till den på Ramsundsberget och Gökstenen avbildade hästen Grane, som klövjats med Fafners skatter. Strax ovanför den halvt utplånade hästbilden synes en annan figur, som närmast ser ut vara en hund. Den förekommer ej på Ockelbostenen, men däremot både på Ramsundsberget och på Gökstenen. Och på alla tre ställena, särskilt på Färnebostenen, bär djuret alldeles tydligt ett föremål i munnen.⁶ Djuret kan därför knappast vara något annat än den i Sigurdsagans förra del omtalade uttern, som i sin mun bär ringen Andvaranautr. Överst på Färnebostenen synas tre manliga figurer, av vilka de två yttersta bära svärd i sina händer. Den ena av dem – som jag förmodar den till vänster – kan ej vara någon annan än Sigurd, som sticker sitt svärd i ormen; denna figur förekommer ju på alla Sigurdstenarna. De två andra torde återfinnas också på Ockelbostenen överst till höger, ehuru där nästan utplånade. Redan innan jag kände Färnebostenen, förmodade jag, att man här hade en framställning av dråpet på Sigurd: en man hugger eller sticker en annan i ryggen med ett svärd. Åtminstone synes denna tolkning vara den rimligaste. Det återstår således blott två figurer på Färnebostenen, de båda, som befinna sig på var sin sida om mittornamentet, och båda återfinnas på samma plats på Ockelbostenen. Om mannen med ringen har förut talats. Figuren mitt emot kan endast med osäkerhet identifieras. Av klädedräkten att döma är det en

⁵ Schücks och andra forskares jämförelser med Gökstenen är missvisande; se vidare nedan s. 210.

⁶ Uttrycket »alldeles tydligt» innebär en betydande överdrift. På Hadorphs och Christopherssons träsnitt finns ingen ring i »utterns» mun; se fig. 7.

kvinna, och på Ockelbostenen håller hon ett horn i handen. Så vida figuren tillhör Sigurdsagan – och det torde väl vara ganska säkert – kan man knappt gissa på mer än två, antingen å Grimhild, som räcker Sigurd glömskedrycken, eller på Gudrun, som bjuder sina bröder välkommen till Atles hov.» Henrik Schück avslutar sin redogörelse med följande konstaterande: »Alla figurerna på Färnebostenen kunna således utan större svårighet intolkas i Sigurdsagan.» Ockelbostenen och Färnebostenen ger »ett nytt bevis för Sigurdsagans stora popularitet i forntidens Sverige».

Man får nog ett intryck av att Henrik Schück i vissa fall pressar sitt material väl hårt. Det bör också anmärkas, att två av de ristningar, som han stöder sin uppfattning på, endast är kopior: Gökstenen är sålunda bara en klumpig efterapning av Ramsundsristningen, och Ramsjöstenens ornamentala utsmäckning är utan tvivel blott en kopia av Drävlestenens. Dessa båda stenar kan därför knappast användas för att förklara figurframställningar på andra »Sigurdsristningar», och de bidrager föga till vår kunskap om Sigurdsagans utbredning och popularitet under Sveriges forntid.

När det gäller Färnebo och Ockelbo kan det förefalla som om Schück vid sin undersökning av deras bildframställningar icke har tagit tillräcklig hänsyn till att figurerna numera endast kan studeras på gamla avbildningar. Eftersom båda ristningarnas bilder redan innan de avbildades var skadade och tydligen svårt slitna, ökas givetvis osäkerheten. För Färnebostenens bildframställning finns endast en källa, nämligen Ulf Christoferssons teckning från år 1690. När han tecknade av stenen, hade den legat flera hundra år »Vthi jngången under Kyrkio döören» och var säkerligen då starkt nött av tramp. Dessutom var ju endast nedre delen av stenen synlig; den övre delen låg enligt Ransakningarna dold »under muhren» och kunde alltså ej avbildas, vilket också klart framgår av teckningen (se fig. 6).

Att man saknar all kännedom om hur figurerna har sett ut på stenens övre del är utomordentligt beklagligt. Vad man ser överst på det stycke av stenen, som låg synligt, är först två män, som går emot en mitt emellan dem stående person. Övre delarna av alla tre figurerna har legat dolda under kyrkmuren. Av mittfiguren syns endast nedre hälften, av figurerna framför och bakom denna, vilka står något längre ned på stenen, har huvud och axlar varit dolda. Dessa tre figurer är, av kläderna att döma, mansfigurer. Männen, som omger mannen i mitten, håller i sina händer skaften till två föremål, som det på grund av att de övre delarna saknas är svårt att exakt bestämma. Den vänstra mannen håller i skaftet med båda händerna. Schück anser, att männen »bära svärd i sina händer». Så torde emellertid ej vara fallet; jfr t. ex. svärdets utformning på Ockelbostenen, som med stor sannolikhet har ristats av samme runmästare. Där ser man upptill på ristningsytan hur Sigurd stöter sitt väldiga svärd genom runslingan.

Däremot skulle de två männen på Färnebostenen mycket väl kunna hålla långskaftade yxor i sina händer.

En annan feltolkning, som åtminstone delvis har samband med uppfattningen, att de två männen bär svärd, tror jag att Schück gör sig skyldig till, när han påstår, att den vänstra figuren »ej kan vara någon annan än Sigurd, som sticker sitt svärd i ormen». Han har tydligen icke tänkt på att Färnebostenen ursprungligen måste ha varit så hög, att det förmodade »svärdet» som »Sigurd» håller i händerna icke kan ha nått upp till drakslingan vid stenens topp. Man har väl också skäl att fråga sig, om den store hjälten skulle ha av runristaren blivit anvisad en så blygsam plats, tillsammans med en på alldeles samma sätt utrustad »anonym» person.

Mellan de två yxbärande(?) männen befinner sig en man, placerad något högre upp och därigenom dominerande scenen. De omgivande männen är stadda i rörelse mot centralfiguren, den ena framifrån, den andra bakifrån. Detta skulle kunna vara en bildframställning av mordet på Sigurd Favnesbane. Men förhåller det sig så, måste sagan om den beundrade germanska hjälten i Gästrikland ha haft en delvis originell utformning. Där skulle man, om den föreslagna gissningen om de tre figurernas innebörd träffar det rätta, ha berättat, att Sigurd Favnesbane mördades med yxor utomhus, ej med svärd i sin säng vid Gudruns sida. Man kan i det sammanhanget erinra sig de prosarader, som följer efter eddadikten *Brot*: »I denna kvida är berättat om Sigurds död, och här går det till så som om de dräpte honom ute. Men somliga säger, att de dräpte honom inomhus i hans säng, sovande. Men tyska män säger,

att de dräpte honom ute i skogen. Och så berättas i det gamla Gudrunskvädet, att Sigurd och Gjukes söner hade ridit till tings, då han blev dräpt. Men det säger alla samstämmigt, att de svek honom mot tro och loven och angrep honom liggande och oförberedd.»

Ulf Christofersson och Hadorph förefaller att ha varit något osäkra, när det gäller detaljer i bilderna på Färnebostenen; på ett ställe har de ändrat en av figurerna, när teckningen skars i trä. Se den till hälften bortnötta figuren, nederst på fig. 6 och 7. Schück tror, att figuren »återgår . . . till den på Ramsundsberget och Gökstenen avbildade hästen Grane, som klövjats med Favnes skatter». Som hästbild betraktad måste den sägas vara något egendomligt utformad.

Trots de här anförda svagheterna i Schücks tolkning av Färnebostenens bilder, har av allt att döma uppfattningen, att Gs 2 skall räknas till Sigurdsristningarna fog för sig. Ett viktigt stöd för den meningen utgör Ockelbostenen (Gs 19), som otvivelaktigt tillhör denna intressanta grupp.

Färnebostenen framvisar, av avbildningen att döma, så många slående överensstämmelser med Gs 19 Ockelbo, att det knappast kan råda något större tvivel om, att de båda stenarna har ristats av samme runmästare. Ristningarna är nämligen uppbyggda på exakt samma sätt: runinskrifterna börjar nedtill till höger och har tydligen löpt längs stenarnas kanter för att avslutas vid den uppsvängda drakstjärten; huvudena har samma karakteristiska form; slingorna sammanhålls nedtill av likartade koppel; de mycket rikt utsirade korsen är stilistiskt nära besläktade; runformerna och bruket av ordskillnads-tecken, kolon (:) och kryss (×), överensstämmer osv. Av intresse i detta sammanhang är, att dessa drag också kan iakttagas på U 1163 Drävle, som dessutom har en med Gs 2 överensstämmande formulering i inskriften, nämligen bruket av adj. *sniallr* (se ovan s. 34).

Frågan om ristaren kan dock ej besvaras med säkerhet, eftersom Gs 2 delvis och Gs 19 fullständigt är fördärvade.

Uppfattningen att de tre gästrikländska runstenarna Gs 2 Österfärnebo, Gs 9 Årsunda och Gs 19 Ockelbo skall räknas till Sigurdsristningarna, har allmänt antagits av forskarna på detta område.⁷ Sålunda införs de av E. Ploss i hans omfångsrika arbete *Siegfried-Sigurd, der Drachenkämpfer* (1966); se kapitlet »Die Sagengeschichtliche Bedeutung der Sigurdrisningar» (a. a. s. 101 och Tafel 14 och 15). M. Blindheim förtecknar (i a. a. 1973) fyrtioen av honom kända Sigurdsframställningar; av dessa föreställer emellertid tio Gunnar i ormgruppen. Materialet »fordelar seg med 9 på Sverige med Gotland,⁸ 1 i Russland, 1 i Danmark, 1 i Nord-England, 4 på Man i Irskesjøen og 25 på det middelalderlige Norge». Denna fördelning av »bevarte monumenter av forskjellig slag som viser diktningens nedslag i billedkunsten» ger Blindheim anledning till följande kommentar: »Sverige og Gotland med sitt enorme antall bevarte billedsteiner fra 1000- og 1100-tallet og skulpterte døpefonter fra 1100- og 1200-tallet kan bare oppvise 9 Sigurdsmonumenter. Plusser vi på øksen i Russland, blir det 10. Danmark med et nesten like stort antall skulpterte døpefonter og kirkeportaler fra 1100- og 1200-tallet har bare ett sikkert Sigurdsmonument. Norge, som sammenliknet med nabolandene er meget fattig på skulptur fra 1000–1200 årene – selv om vi tar stavkirkeportalene med – har 25 monumenter i behold. Tar vi med de 5 monumenter fra de norrøne områder på de britiske øyer, står vi der med 30 monumenter for Vestsandinavia alene. Av dette må vi nesten trekke den konklusjon at Sigurdsdiktningen var mest populær i den norrøne del av Skandinavia.»

Blindheim har tydligen klart för sig, att det i vissa fall kan vara svårt att avgöra, om en ristning återger en »Sigurdscene». Endast när »flere handlinger er avbildet» erbjuder en identifikation inga »større vanskeligheter». Dessa »melder seg når personene i en enkelt-scene som f. eks. Fåvnedrapet eller Gunnar i ormegården ikke opptreer slik vi venter det ifølge sagnet og tradisjonen. De rette symboler kan mangle og forveksling med anonyme europeiske avbildninger kan oppstå.»

I uppsatsen »Sigurd og valkyrien på Hindarfjell» behandlar Erla Bergendahl Hohler figurframställningarna på fem svenska runstenar, bland dem Österfärnebostenen. De övriga fyra stenarna är U 1163 Drävle, U 1175 Stora Ramsjö, Gs 9 Årsunda och Gs 19 Ockelbo: »Fire av disse fem stenene har et motiv til felles, nemlig 'Sigurd Favnesbane dreper dragen'. En liten knelende

⁷ I materialet till utställningen »Sigurdsagaen i nordisk middelalderkunst» (Universitetets Oldsaksamling, 1972–1973) saknas emellertid dessa tre runstenar från Gästrikland. Av de svenska runristningarna har där endast medtagits Ramsundsberget, Gökstenen, Ramsjöstenen och Drävlestenen. Se utställningskatalogen (red. M. Blindheim) *Sigurds saga i middelalderens billedkunst* (1972), där det i litteraturlistan enbart hänvisas till Henrik Schücks arbete *Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria* 1 (1904), ej till hans uppsats »Två Sigurdsristningar» i *Fornvännen* 1932.

⁸ Det svenska materialet skulle kunna kompletteras med Västerlångsstenen, som torde ha en bild av Gunnar i ormgruppen; se S. B. F. Jansson, *Runinskrifter i Sverige* (1977), s. 104 f., 150 f.

figur stikker et sverd nedenfra og oppover i en diger ormekropp. Ormekroppen er runestenens vanlige inskripsjonsbånd, med minneinnskrift over en avdød. Disse skriftbånd er ofte formet som en orm, med hode, forben og hale. På de angjeldende fem stener er det imidlertid spesifikt tenkt på Favne og Sigurd. Dette blir klart når man sammenligner med to andre svenske runestener fra samme tid, *Ramsunda* [= Sö 101 Ramsundsberget] og *Gök* [= Sö 327 Göksten] ...⁹ Her er motivet gitt identisk form, og koblet sammen med så mange andre motiver fra Favnedrapet, at tolkningen ikke levner rom for tvil. – Derefter har de fem første stenene nok et motiv til felles. I midten er en ranke eller et kors, sammensatt av fliker. På hver side av dette midtelementet står en menneskeskikkelse.¹⁰ Den ene er en mann med en stor ring i hånden; den annen er en kvinne som rekker frem et drikkehorn. Ringen og drikkehornet er mer eller mindre tydelig på de forskjellige stenene, kan også delvis mangle. Allikevel er det klart at det er det samme motiv som er gjentatt.» Vidare framholder Bergendahl Hohler, att två av gästrikstenarna, Ockelbo och Österfärnebo, också har flera andra motiv att framvisa: »Färnebostenen har to menn, tilsynelatende med hevede økser, som angriper en tredje mann mellom dem. Dessuten er det på denne stenen en fugl, og to firbente dyr. Jeg skal her ikke forsøke å tolke disse andre motivene, men behandle utelukkende det motiv som er felles for alle fem stener, nemlig mannen med ringen og kvinnen med drikkehornet.¹¹ Jeg forutsetter da at de hører sammen, og skal oppfattes som ett motiv. Dette synes umiddelbart å kunne tolkes som et velkomst- eller kjærlighetsmotiv. Kan også denne scenen settes i forbindelse med historien om Sigurd Favnesbane? ... I Volsungesaga kan man finne følgende scener, som kan ha inspirert til dette motivet», næmligen 1: Sigurd og Sigrdriva, 2: Sigurd og Brynhild hos Heimer, 3: Sigurd, Gunnar og Brynhild på Hindarfjäll, 4: Grimhilds glömskedryck, 5: Vinge med ringen.

Bergendahl Hohler är »umiddelbart tilbøyelig til å sjalte ut scene 4 og 5 som reelle muligheter, selv om det nettopp er disse to tolkninger, som Schück foreslår (Schück 1904).¹² Den første mangler ring, den annen drikkehorn. Dessuten er begge scener, skjønt de er dramatiske nok, av liten egentlig symbolbetydning. Et kjennetegn ved primitiv illustrasjonskunst er jo at den har en tendens til å trekke ut essensen av hovedscenene i et handlingsforløp og fremstille dem sammentrengt, som pregnante symboler. Disse scenene inviterer ikke til den slags behandling.» Scen 2, där Sigurd vid sitt besök hos Brynhild välkomnas med en vinfylld guldsål och överrækker en ring, »er på overflaten den mest lovende. Det er en utpreget kjærlighetsscene. Her er både vin og ringgaver, samt eder om kjærlighet.» Den kan emellertid enligt Bergendahl Hohlers mening icke komma i fråga, eftersom scenen ej förekommer i något Eddakvæde, utan endast i Völsungasagan: »Selv er jeg tilbøyelig til å tvile på at nettopp denne scene har hørt hjemme i den opprinnelige Eddadiktning.»

Därmed återstår endast scenerna 1 och 3, »Sigurd och Sigrdriva» samt »Sigurd, Gunnar och Brynhild på Hindarfjäll». Dessa två episoder har ju det gemensamt, att Sigurd rider genom den flammande elden, i förra fallet för att väcka den sövda valkyrian, i senare fallet för att åt Gunnar vinna Brynhild. Bergendahl Hohler fortsätter a. a. s. 32: »La meg si med en gang, at disse to historier i virkeligheten er én og den samme. Dette er tydelig, på de sterke likhetspunkter mellom de to versjoner. Der er en flammevegg, som bare Sigurd er i stand til å ride gjennom. Innenfor finner man en valkyrie, eller en kongedatter som antyder at hun er en valkyrie. De utveksler eder. Og så forsvinner Sigurd igjen, efterlatende en kysk og urørt valkyrie ... De synes altså legitimt å behandle de to scener ikonografisk sett som en enkelt scene. Denne scene oppfyller to vesentlige krav som inspirasjon for motivet på runstenene. Den inkluderer en mann med en ring, og en kvinne med et drikkehorn, og den står absolut sentralt i handlingen. Den er i virkeligheten hele Sigurdsdiktningens kjernepunkt.»

⁹ Se ovan not 5, s. 36.

¹⁰ Gs 9 Årsunda har ingen figur till vänster om »midtelementet».

¹¹ Något dryckeshorn förekommer ej på Gs 2 Österfärnebo, ej heller på Gs 9 Årsunda.

¹² Här hänvisas alltså till Schücks arbete *Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria* (1904). Schück framlägger där (s. 194) sitt förslag, att kvinnan med dryckeshornet skulle föreställa Grimhild, med stor försiktighet: »Hvad Ockelbostenens ristare afsett med denna figur, är dunkelt. Såvida den haft något att skaffa med Sigurdssagan – hvilket ju alls icke är säkert – kunde man tänka på Gudruns moder, hjudande Sigurd den glömskans dryck, som kom honom att förgåta Brynhild och dymedels framkallade hela den följande tragiska konflikten. I så fall skulle den ridande figuren å Tjängvide- och Hablingbostenarna visa oss Sigurd kommande till gjukungarnas hof, där Gudruns moder möter med glömskedrycken. Nu är emellertid hästen åttafotad, och man har därför i denna figur velat se Odin på hästen Sleipner, och kvinnan har i samband därmed tolkats såsom en valkyria. Detta antagande är onekligen det naturligaste.» Schück anser det »ganska rimligt, att Ockelbostenen upptagit flera olika sago-motiv». Vad så Schücks uppfattning beträffar, att den ringbärande figuren skulle kunna vara budbäraren Vinge, är också den präglad av försiktighet. Om »den springande figuren» framhåller han (a. a. s. 190): »Figuren måste gärna tillhöra Sigurdssagan och kan då endast tolkas på två olika sätt: han kan vara dvärgen Andvare, som med den berömda ringen i handen söker undfly de tre gudarna, och han kan vara budbäraren Vinge ... Af dessa båda alternativ synes mig det senare naturligast, ty ristningen kommer i så fall verkligen att i bild berätta en historia.» Det »starkaste skälet» till att Schück föredrar att tolka figuren som budbäraren Vinge anser han vara bildframställningen på korstolen i Heddals kyrka (Norge). Dessa bilder, som är skurna på 1300-talet, skulle nämligen enligt Schück visa, att ringbäraren »icke kan afse dvärgen Andvare» utan måste »afse budbäraren Vinge». (Heddalsstolens bilder är av allt att döma missuppfattade.) Erla Hohler skulle ha kunnat hänvisa till ett betydligt yngre arbete av Schück, nämligen till den i Fornvännen 1932 publicerade uppsatsen »Två Sigurdsristningar». Där hävdar han fortfarande, att ringbäraren snarast bör föreställa Vinge. »Men att nå till någon visshet torde tills vidare vara omöjligt.» Se ovan s. 36.

Erla Hohler oppfatter sålunda, i motsats till Henrik Schück, ringbäraren som Sigurd Favnesbane och kvinnofiguren med dryckeshornet som Sigrdriva/Brynhild.¹³ I fortsättningen behandlar hon kortfattat »valkyrie–flammeffjell motivet» och gör en jämförelse mellan Skirnismál och episoden Sigurd–Sigrdriva/Brynhild. Hohler hänvisar också till de gotländska bildstenarna, där motivet »den motstiltte mann og kvinne, med attributtene ring og drikkehorn» vid flera tillfällen möter oss.¹⁴ Hon avslutar sin uppsats med följande uttalande: »Nå skal man holde seg for øye at det hele tiden dreier seg om minnesmerker over døde, og altså forsåvidt om vitnesbyrd om vår norrøne døds kultus. Har vi overhodet lov til å tolke scenene på disse monumenter som illustrasjoner til samtidige røverromaner, rett og slett? At vi ikke kan det, vet vi jo allerede. På disse gotlandske billedstenene er tydelig fremstilt både Odin og Tor, som viser at scenene må ha hatt en religiøs sammenheng . . . Også de svenske runestenene er å oppfatte som minnesmerker over avdøde. Men i motsetning til de angjeldende gotlandske, stammer de svenske stenene fra kristen tid, eller idetminste fra misjonstiden . . . Allikevel har jeg nettopp hevdet at motivet på de kristne svenske runestener formalt sett er det samme som på de hedenske gotlandske stener? – Vi kommer tilbake til de litterære kilder. Jeg pekte på Sigurd–Brynhild-historiens mange likhetpunkter med historien om Gerd og Frøy. Jeg antydte at den kunne forklares som en omskrivning av den gamle myten, en nyredigering for å passe inn i en ny tekstsammenheng, nemlig Sigurd Favnesbanesyklusen. Er det nå mulig at vi kan forklare mann–kvinne motivet på de svenske runestenene på samme måte? På Gotlandsstenene har vi et motiv fra hedensk tid, en kjærlighetsscene med en mytologisk betydning. Min teori er at det tradisjonelle motiv har overlevet inn i kristen tid, og har fortsatt å være akseptabelt på minnesmerker over avdøde, fordi selve emnet, kjærlighets-historien, er blitt forflyttet inn i en nøytral litterær sammenheng, og har mistet sine hedensk-mytologiske undertoner. At Sigurds-historien i seg selv har vært godkjent i et kristent miljø, vet vi allerede. Martin Blindheim har . . . gått ennu lengre, og har argumentert meget sterkt for at helten Sigurd etter kristendommens komme ikke bare har fortsatt å være akseptabel, men simpelthen har trukket til seg enkelte kristne forestillinger, som den har kunnet uttrykke i dekkende, og ikke minst tradisjonelle, former. Det synes som om historien om valkyrien på flammeffjellet er sluppet inn bakveien sammen med ham, og at det opprinnelige hedenske motiv har fortsatt å ha sin naturlige plass på en kristen gravsten.»

Av den redogörelse, som här har lämnats, för de olika uppfattningarna om figurernas innebörd torde ha framgått, att det är mycket svårt att exakt bestämma vad ristarna har åsyftat med sina bilder. Endast på en punkt råder enighet, när det gäller runstenarnas bildframställning: en man, som stöter sitt svärd igenom en drakslinga, föreställer Sigurd, dödande Favner. Trots att denna scen faktiskt icke kan iakttagas på Gs 2 Österfärnebo räknas ju den runstenen till »Sigurdsristningarna». Detta beror huvudsakligen på, att den ringbärande mannen förekommer där, liksom på U 1163 Drävle, Gs 19 Ockelbo och troligen även på Gs 9 Årsunda.

Som ovan s. 38 har framhållits talar mycket för att Gs 2 och Gs 19 är ristade av samme runmästare. När det gäller dessa båda runstenar, är man ju tyvärr för en bedömning hänvisad till äldre avbildningar. Sophus Bugge underströk för snart hundra år sedan det osäkerhetsmoment som ligger i detta beklagliga förhållande: »Man maa efter mit Skjøn være meget forsigtig med Forklaringen af slige Billeder paa gamle Runestene. For det første er Billederne ofte meget utydelige, og saaledes tildels paa Ockelbo-Stenen. For det andet kan man sjælden stole paa, att slige Billeder er aldeles nøiagtig gjengivne i de udgivne Tegninger, selv om stor Omhu ved disse er anvendt. For det tredje er den Kunst, med hvilken Billederne er udførte, ofte saa ufuldkommen, at det kan være meget vanskeligt, ja umuligt med Sikkerhet at bestemme, hvad de enkelte Gjenstande skal forestille. Fremdeles maa erindres, at slige Fremstillinger ofte er Efterligninger af Billeder paa andre Stene, hvilke ikke behøve at have været i alle Dele rigtig op-

¹³ I likhet med Hohler är Blindheim kritisk mot Schücks uppfattning, att ringbäraren kunde vara Vinge; Blindheim har också en annan mening om kvinnofiguren med dryckeshornet. Han skriver, i samband med Drävlestenen: »Schück har utan tvil rett i at det er Sigurd som gjennomborer Fåvne øverst oppe. Mer usikkert er det derimot når han foreslår at de to skikkelser lenger nede er Gudrun med drikkehorn i hånden som sender ut Vinge med Andvareaut for å advare Gunnar og Hogne mot å ta imot Atles innbydelse. Hvorfor skulle hun egentlig gjøre dette med drikkehorn i hånden? Og Vinge springer jo mot henne og ikke fra henne. Scenen får en bedre mening hvis vi tolker den som Sigurd og Brynhild på Hindarfjell.» Se a. a. s. 18. Det är tydligt, att Blindheim har missuppfattat Schück, som ej menar att kvinnofiguren skulle föreställa Gudrun, då hon sänder ut Vinge, utan antingen Gudruns moder, Grimhild, med glömskedrycken eller Gudrun, »som bjuder sina bröder välkomna till Atles hov»; se ovan s. 37. I båda dessa fall är det helt i sin ordning, att kvinnofiguren har ett dryckeshorn i handen.

¹⁴ »Den som er noenlunde kjent med vår bevarte billedkunst fra tidlig norrøn tid, vil øyeblikkelig bli minnet om et tilsvarende motiv på de gotlandske billedstener . . . Vi finner her en mann til hest, med sverd og spyd. Han kan holde en ring, eller det er en figur bak ham med en ring. Og så er det en kvinne, som kommer rytteren i møte med et drikkehorn» (a. a. s. 35).

fattede af Efterligneren. Endelig er det ikke nødvendigt, at Billederne paa en og samme Flade fra Indholdets Side danne en sand Enhed.»

Gs 2 Österfärnebo är av flera skäl besvärlig att datera; varken bildframställningen eller runinskriften ger nämligen några säkra hållpunkter. Den manliga och den kvinnliga klädedräkten kan ej lämna närmare upplysningar i denna sak, eftersom båda dräkttyperna troligen i stort sett har varit oförändrade under hela vikingatiden.¹⁵ Ej heller de vapen, som männen håller i sina händer, ger någon ledtråd – av det enkla skälet, att vi inte vet, hur de har sett ut. Vapnens övre delar låg ju dolda, när ristningen avbildades och man kan därför inte avgöra, om vapnen har varit spjut eller långyxor.

Vad runinskriften beträffar kan som ett relativt ungt drag anföras, att konjunktionen 'och' i båda fallen ristas **ok** (ej **auk**). Å andra sidan finns ett ålderdomligt inslag, nämligen att **o**-runan av ristaren nyttjas för att återge det nasala *a*-ljudet i ordet *anda* (dat.).

Dateringsfrågan gäller icke endast Gs 2 Österfärnebo utan en grupp av runstenar, ett förhållande som skänker frågan ökad betydelse. Det är ingalunda uteslutet, att Gs 2 Österfärnebo, Gs 19 Ockelbo, Gs 9 Årsunda och U 1163 Drävle kan ha ristats av en och samme runmästare. Att de fyra ristningarna tillhör samma »skola» är uppenbart. Under sådana omständigheter blir det av intresse att se efter hur de fyra ristningarna har daterats i tidigare undersökningar.

Om Ockelbostenen ställer K. Hj. Kempff (1887) följande fråga: »När restes denna minneshäll? af kristne eller hedne män?» och fortsätter: »Det är ej lätt att svara på någotdera . . . Ingenting å stenen tyder på kristendom – och Åhrman har redan nämnt om 'frånvaron af det eljest vanliga korstecknet' – men deremot monde knappast något svenskt runminnesmärke finnas, så tydligt vitnande om hedendom, som Ockelbostenen . . . Icke för thy, då vi å Fernebostenen . . ., som påtagligen är kristen, återfinna flere af Ockelbostenens bilder, mon det vara väl djärft att afgjort tilldöma denna ett hedet upphof, så högst sannolikt detta än verkligen synes vara . . . Sannolikt hör stenen till tiden för den första brytningen mellan hedendom och kristendom, d. v. s. till det elfte århundradet, måhända till och med till dess främre hälft . . . Dit visar ock runskriften, som ej företer något särdeles fornt skaplynne.» Se a. a. s. 17. Sophus Bugge anser (a. a. s. 503), att Ockelbostenens inskrift »er fra 11te Aarhundred, mulig fra dettes Midte». Schück anger ingenstades någon tidpunkt för någon av de av honom behandlade ristningarna. Icke heller von Friesen gör i sina arbeten något försök till en datering. I E. Salvéns avhandling *Bonaden från Skog* (1923) återges emellertid »ett benäget meddelande av von Friesen» rörande dateringen av några runstenar i Gästrikland, bland dem Gs 2 Österfärnebo och Gs 9 Årsunda: Dessa »ristningar böra dateras till tiden från omkring 1050 till omkring 1100» (a. a. s. 144; se vidare nedan Gs 19 Ockelbo s. 220). M. Blindheim anger tiden för alla de svenska Sigurdsristningarna till »1000–beg. av 1100-årene», alltså en synnerligen vid och försiktig datering. Gränserna torde kunna dragas åtminstone något snävare.

Det kan slutligen framhållas, att Schücks förmodan, att Gs 9 Årsunda och U 1163 Drävle skulle kunna ha ristats av »Lifsten eller Baller?», är helt utan fog.

På forskningens nuvarande ståndpunkt torde man i dateringsfrågan böra inskränka sig till att säga, att Gs 2 Österfärnebo, Gs 9 Årsunda, Gs 19 Ockelbo och U 1163 Drävle har ristats mot slutet av tiohundratalet eller omkring år 1100. Det med palmetter utsirade korset, som oriktigt har uppfattats som en bild av »världsträdet», torde tala för en relativt sen datering.

¹⁵ Se A. Geijer, *Birka 3. Die Textilfunde aus den Gräbern* (1938), s. 134.